

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 2
(18735)

2016 чылдың
январь 14
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

СОЛУН ҮНДҮРЕРИ — КОЛЛЕКТИВТИГ АЖЫЛ

«Шын» солуннун ээлчеглиг үндүрүлгезин Н. Ондар, Б. Донгак, А. Майынды болгаш А. Байлактың хөй тиражтыг кылдыр парлаарының мурнунда офсеттиг парлалга машиназының ийи өңнүг будуун таарыштырып ап турары.

Солун үндүрер ажил дээрге хөй кижилер хаара туттунган коллективтиг ажил. Чаа үнер деп турар солуннун материалдарын журналистер белеткээш, ону компьютер цегиниң тускай эртемниг ажилчынарынга дамчыдып бээр. Олар боттарының ээлчээнде солуннун материалдарын, чуруктарын чараштыр каастап тургаш чыскаап бээрге, ону солуннун корректорлары номчуп, тазыгларын ыяк кылдыр хынап көргөн соонда, белен апарган солунну типографияже парладыры-биле чорудар.

Ажык акционерлиг ниитилел «Тываполиграфта» ниитизи-биле 31 кижилер ажилдап турар. Олар боттарының кылып, бүдүрген продукциязын сайгарып-сааргаш, ооң акшазы-биле ажилдап турарлар. Солун-сеткүүл, номнар, янзы-бүрү бланкылар дээш, оон-даа өске парлалга продукциязын Тываның хоочун парлалга типографиясында үндүрүп турар.

Республиканың улуг, хөй тиражтыг солуннары «Шын», «Тувинская правда», бүгү кожууннарның солуннарын

«Тываполиграфта» парлап турар. Коллективте ажилынга бердинген, бедик арга-дуржулгалыг, ук бүдүрүлгеге хөй чылда ажилдаан парлалганың хоочуннары арбын. Оларның чижээнге солун парлаар цехтиң бедик мергежилдиг мастерлерин адап болур. Оларның аразында Наадым Ондар республика типографиязынга үзүктел чок 32 чыл, Борис Донгак 20 чыл, Адар-оол Майынды 10 чыл ажилдап турарлар.

Владимир ЧАДАМБА.

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ — ЖУРНАЛИСТЕРГЕ

Россияның парлалга хүнү-биле Тываның журналистеринге болгаш ном үндүрүкчүлеринге, мергежили парлалга-биле холбашкан бүгү кижилерге сеткилим ханызындан байыр чедирип тур мен!

Мөдээлерни болгаш билиглерни кайы-даа үеде аажок үнелээр турган. Чонга дыңнадыгны эң шын болгаш долузу-биле чөдирер талазы-биле силерниң үлө-хөрээңер оон-даа үнелиг. Амгы информастыг технологияларның үезинде, эмгектикчок мөдээлерге дүлдүнүп турарывыс бо үеде силерниң ажил-үлөңер бодунун эргежок чугулазын көргүзүп, чонга аажок үнелиг болуп турар.

Силерниң дыка хөйүңерни ол ажилдың дүвүнче шымныгып кирген деп, хөөредиг чок чугаалап болур. Бисти долгандыр турар болгаш делегейде болуп турар чүүлдерни чонга көргүзүп турар силер. Дүүнүгү хүннүң кандыг болганын, даарта кандыг болурун улус силерниң сөстериңер болгаш бижээн чүүлдериңер-биле тодарадып турар. Ооң кайы хире чугулазының дугайын чугаалаан херээ бар бе? Силерниң мергежилиңерниң тергилерин чон анаа-ла хүндүлөп чорбаан, оларны мерген сөстүң, хууда хостуг чоруктуң, онзагай мөзү-бүдүштүң төлээлери кылдыр хүлээп ап көлгөн.

Силер, эргим өңнүктөр, кижилер бүрүзү байырлалдың бо хүнүнде чаңчыккан ажылыңарны бир өскээр көрүп, мергежилиңерни чаагай чүүлдерже болгаш тургузуушкунче угландыра кылдыр санаарыңар магатчок. Ол дээрже өндүр улуг чүүлдер-дир.

Ындыг чүүлдер Тывага, ооң чурттакчыларыңа, кижилер бүрүзүңе чиик эвес. Түр тургустунган бергелерни кады ажып эртери-биле шупту демнежири негеттинип турар бо үеде, ол онза чугула. Чаагай эгелээшкунерни, бот-тускайлаң чорукче болгаш чаагай чүүлдерже угланган хензиг-даа өзүмнерни дилеп тывар болгаш деткиир, оларны хумагалаар херек.

Журналистер, МИЧ-лерниң бүгү ажилдакчылары шынның болгаш чөптүг чоруктуң, тургузуушкуннун болгаш чоннун чаңгыс деминиң сорулгаларыңа бараан болур сорулгалыг дээрзинге идөгээр болгаш бүзүрээр мен. Бистиң күзел-чүткүлүвүс чаңгыс—Төрзэн чуртувустун чечектөлишкунни. Силерге быжыг кадыкшылды, чаа чылда эки сеткил-хөөннү, бодуңарның ажылыңарга өөрүшкүнү чүрээм ханызындан күзеп тур мен.

Тыва Республиканың
Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ.

ЧАА ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Дүүн, январь 13-те, ТР-нің ИХЯ-зының хуралдаар залында бо яамыга чаа хевирниң тугун тыпсырының байырлыг езулалы болуп эрткен.

РФ-тиң ИХЯ-зындан генерал-лейтенант Сергей Евгеньевич Матвеев байырлыг езулалга тыва дайынчыларның төөгүдөн эрес-дидим, шылгараңгай чоруу амгы үеге чедир үлегер-чижек болуп чоруурун, Тываның ИХЯ-зындан күрүнө шаңналдарының 97 эдилекчилериниң 12-зи «Эрес-дидим чорук» ордени-биле шаңнаткан дээрзин онзалап демдеглевисти, эрес-дидим чоруктуң сүлде-демдээ болуп тукту регионда ИХЯ-ның сайыды генерал-майор Александр Лобановка тывыскан.

— Тук дайынчыларның тура-соруун бедик тудуп, дайынчы

тукту олар, амы-тынын артынга салгаш, камгалап чораанының чижектерин төөгүдөн эвээш эвести сактып чугаалап болур. Бистиң амыр-дыш чок ажил-херээвиске бо тук база бедик тура-сорукутуң, эрес-дидим чоруктуң ыдыктыг демдээ болурунга бүзүрээр мен — деп, тукту хүлээп алгаш, Александр Лобанов чугаалаан.

ТР-нің Баштыңы Шолбан Кара-оол байырлыг езулалга кижип, РФ-тиң ИХЯ-зының бистиң регионга деткимчени көргүзүп чорууру дээш четтиргенин илереткеш, чаа туктуң адаа-биле чаа-чаа чедииникин-нерлиг болурун чыылганнарга күзээн.

Айлаң ДАРЖАА.

Владимир ЧАДАМБАНЫҢ тырттырган чуруу.

КЫШТАГЛААШКЫННЫҢ БАЙДАЛЫ ЧОГУМЧАЛЫГ

Амгы үеде Тывада өңчүнүң бүгү хевирлериниң 2964 турлагары бар.

Оларда 159 муң баш мыйыстыг бода мал бар, ооң иштинде инек 67,1 муң баш четкен, хой болгаш өшкү — 1239,4 муң баш, төрүүр хой, өшкү — 659 муң баш, чылгы — 65,7 муң баш бар. Малдың хөй кезинин кадат-биле одарладып турар. Бо кышка уткуштур 157,5 муң тонна сигени белеткээн. Январь 12-ниң медээзи-биле алырга, бөдүүн чөмүнчү арты 122,6 муң тонна, тараа фуражы — 1,6 муң тонна, дус — 0,5 муң тонна бар.

Улуг-улуг сүт-бараан бүдүрүлгелери хонукта ортумаа-биле 544 литр сүттү саап турар, эрткен неделяга деңнээрге, 1 хуу кызырылган. «Каа-Хем» МУБ-та сүт саалдазы аажок эвээжээн, 2015 чылдың декабрь төңүзүндө 193 литр сүт алган болза, амгы үеде 183 литр болган. Ооң кызырылган чылдагаанын Тываның көдээ ажил-агый сайыдының оралакчысы Дмитрий Долгополов ук ажил-агыйда мал чөмүнчү чедишпези-биле тайылбырлап турар. Амгы үеде «Каа-Хем» МУБ-та бөдүүн чөм 82 тонна арткан, тараа фуражы болгаш чулуктуг чөм чок. Бергедеп турар ол ажил-агыйга акша-хөреңгини тускайлаан болгаш мал чөмүнчү немей садып алырын дааскан.

Танды кожуунда «Тывахолдинг» АУК ААН-де база мал чөмүнчү чедишпейн турар. 63 тонна

бөдүүн чөм, 22 тонна тараа фуражы, 3 тонна дус арткан. Ол чөм ажил-агыйда бар малга чедишпес. Оон аңгыда «Тывахолдинг» төрүүр инектерин тургузу азыралче кириер болгаш немелде чөм-биле хандырап ужурлуг.

Сөөлгү ийи неделя дургунда улуг хар дүшпээн, күштүг хат чок болган, ынчангаш республиканың малчыннар турлагарына чедери берге эвес. Чүгле Бай-Тайга кожуунда харын нарын, Кара-Хөл суурга чедир орукту аштап тургаш, эртер. Ында харның кылыны 40-43 см чедип турар черлер база бар. Ооң уламындан малды кадарына бергедээшкенин тургустунуп, ону тургузу азыралче шилчидери, немелде чөм-биле хандырап негеттинип келген.

ТР-нің Көдээ ажил-агый яамызының ажилдакчылары Чаа чылдың дыштаныр хуннеринде кожууннарже үнүп, эргежок чугула апарган таварылгада дузаны чедирип турганнар. Ол-ла үеде көдээ черлерге бөрүгө удур демисел база эгелээн. Ол араатанны 24 катап аглаан. Мал-маганче оларның халдап болур айылының улгатканындан оларның баш санын таарыштырап негеттинип келген. Амгы үеде бөрү-биле демисел чорудар 119 бригада республикада тургустунган.

ТР-нің Көдээ ажил-агый яамызы.

Тыва Республиканың Баштыңының ажил-х

ЧАА СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол республиканың ИХЯ-зының коллегиязының хуралына киришкен, аңаа полицейжилер 2015 чылда ажилының түңнелин үндүргөн.

Албан-хүлээлгезин чогумчалыг күүседип турары дээш, шагдаа ажилдакчыларына өөрүп четтиргенин Шолбан Кара-оол илергейлээн болгаш кем-херек үүлгедиишкининге удур демиселге чаа-чаа аргаларны ажыглаарын амгы үе негеп турар дээрзин демдеглээн. Кол сорулга — кем-херек үүлгедикчилериниң бөлүгөжип алыр чоруун болдурбазы деп, Чазак Даргазы санап турар. Эрге-чагыргаже душкан-на, харындаа үүлгедикчилериниң аайынага кирип болур кижилерниң кирер чоруун болдурбазы, коррупцияны илередириниң болгаш чайладырының чогуур аргаларын тывары, эрге-хоойлу камгалакчыларының кичээнге салыр ужурлуг черлерин тодарадыры кол айтырыг болуп турар.

Полицияның ажилының база бир угланышкыны — өңчү-хөреңгиге хамаарыштыр хө-

рек үүлгедир чоруктар-биле демисел. Ооң деңнелин 2015 чылдагы албан-езуунуң статистикасы 8 хуу өскөн деп айыткан. Улустуң чединмес чоруун чиигедир дээш, республиканың Чазаа бүгү хөмчөглерни ап турар. Ол дээрже хамыктың мурнунда көдээ чонну болгаш көдээ ажил-агыйны деткири-дир. Бир эвес малчыннарның кол дайзыны мал оорлаар чорукту соксатпас болза, бо күженишкенин хилис баар.

Кем-херек үүлгедиишкинин дагыннаар чорук-биле демиселди Тываның Баштыңы эрге-хоойлу камгалаар органның база бир чугула угланышкыны деп санаан. Ол дээш харыскалга бүрүнү-биле полицейжилерге онаажыр, чүге дээрже кем-херек үүлгедикчилери оларның кичээнге доктаамал турар ужурлуг. Бо сорулганың күүселдезиниң нарынын барымдаалааш, республиканың эрге-чагыргалары ИХЯ-га дуза чедирерин оралдажып турар. Ындыг дузаның бирээзи кижилерниң көдээ черлерге Адалар чөвүлелдерин тургусканы дээрзин Шолбан Кара-оол дыңнаткан. Полицейжилер ол ак-

тивке даяныр болгаш ооң кады хөделир болза, а болур деп ол демдеглээн.

Оруктарга айыыл чоктуң дүвүренчиг айтырымы республика Баштыңы база сагындырган. «2015 120 кижини оруктарга дивис, 720 кижини кемде алган. Орук озал-онданы барык 30 хуу өскөнүн көргүзүп турарына, КАИ-ниң стационар туларын дүжүргөн соруу орук полициясы ажилы тургузуп шыдавааны-ды дагааралды быдаргайы чорударга эки түңнел болуп турар, эзирик кижилер оруктарда эвээжэвээн. болганда, федералдык чериниң стационар посту тургузарына хамаарып туружу кандыг-даа бол ажилды боттарывыс углап ужурлуг бис, чүге-ээрик чөлаачыларның боттары Тываже араганы чажыдып кири сөөртүп турар кижилер буруузу-биле оруктарда чүзү-биле өлүп турар чөмүнчү чер-чурттугларывыстын тынындан харааданчы бисте чок» — деп, ол меде-

БОТТАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭН

«Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп чаа губернатор төлөвилелиниң киржикчилериниң бүрүткел бо чылдың январь 13-те эгелээн.

Ол төлөвилелдин сорулгазы — көдээниң аныяк чурттакчыларына өг-бүлениң мал фермаларын организастап алырына дуза чедирери. Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөм яамызы январь 10-да төлөвилелди күүседириниң «орук картасын» Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолга көргүскөн. Ооң негелдезин езугаар төлөвилелдин киржикчи бүрүзү мал ажил-агыйын чорударына эргежок чугула чер, мал кажаазы, оран-сава, одар-белчиир-биле бо чылдың июль 1-ге чедир хандырынар ужурлуг.

Төлөвилелдин киржикчилерин доктаамал ажилы чок кижилерниң аразындан хамаарыштырып чыгыныга шилип алыры — Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун тургускан негелдези. 2016 чылда аңаа 30 хар чедир назылыг 106 өг-бүлени хаара тудары планнаттыган. Бо таварылгада өг-бүлө 3-тен эвээш эвес кижини составтыг болур (ийи боду, уруу (оглу).

Киржикчилерге эрге-чагыргалар малды чайлагладыр болгаш кыштагладыр одарларны, сиген кезер черлерни тускайлаарын магадылап турар. Харылап турар кижилер эгелеп чоруур фермерлерге черни үлээринге, участоктуң кадастр паспортун алырына, ону бүрүткедиринге, а ол ышкаш аренда керээзин чарарына дузаны чедирер.

Губернатор төлөвилелиниң киржикчизи эрге-байдал аңаа республиканың Чазааның хайгааралында турар Тываның Улусчу банкызындан чээли алырына

орукту ажыдар. Киржикчи бүрүзү 2 чыл хуусаада 700 муң рубльди чылда 17,4 хуулуг чээлини бир дугаар төрүүр хойну 200 башты садып алыр кылдыр ап болур. Чээли талазы-биле хүлээлгениң кол кезинин регионнуң эрге-чагыргазы алган. Алган чээлиниң 50 хуузун Тываның Чазаа баштайгы айда-ла субсидия кылдыр төлээр. Оон аңгыда фермер аныяктарга банкының санааны 1/3 хуузун республиканың каттышкан бюджетиниң акша-хөреңгизиниң күсели-биле банкыга эгидер, арткан 2/3 хуузун муниципалитет төлээр.

Ынчан фермерниң өг-бүлениң төлээри кол өрениң 350 муң рубль артып калыр. Төлөвилелдин баштайгы киржикчилери чээлизин 2018 чылда төлөп эгелээр. Ол үеге чедир аныяк малчыннар боттарының малының баш санын 2,5 катап өстүрүп болур, ол дээрже 500 баш чедери-дир.

Губернатор төлөвилелиниң негелдезин езугаар малчын бүрүзү 2018 чылда бодунуң өдээндөн 200 башты төлөвилел фондузунче дамчыдар ужурлуг, ону төлөвилелдин дараазын-

дагы киржикчилеринге ол ышкаш төлөвилелге өг-бүлө бүрүзү бодунуң ф турлаан тударына 300 куб ыяшты чиигеткен өрте-к-бир кубта 100 рубль-биле алыр эргелиг болур.

Республиканың эрге-чалары ыяшты үндүр сөөрт болгаш Чазактың чогуур тызын алган бүдүрүлгө болбаазырадып кылырын заны чедирер. Малчынна лагарын тудар черлерге ыяжын май 20-ге чедир чөмүнчү ферма бүрүзүнүн оран-с июль 1-ге чедир тудар сору Шолбан Кара-оол салган.

Губернатор төлөвилели мер шимчээшкениниң дезинге салдар чедирер луг. Аңаа дүүштүр амгы тараачын-фермер ажил-ларын 2020 чылга чедир 15 дирер аргалыг апаар. Ол көдээге ажилдаар 800 ол немей тургузар, ферме ден кирер үндүрүг төлөви 2016 чылда 4 млн. рубль ол 2020 чылга чедир 40 рубль чедер.

ТР-нің Чаза парлагга ал

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга база Кызыл хоорайның үндезилеттинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле А.Д.Донгакты шаңнаар дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажы-дээш Тыва Республиканың күш-ажылдың хоочуну Арагачы Дембилдеевич Донгакты Россия биле Тываның демнежилгезиниң 100 чылынга база Кызыл хоорайның үндезилеттинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2015 чылдың декабрь 21
№246

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаар дугайында

Эртем талазы-биле чедиш-киннери база хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле «Тыва Республиканың медицина-социал айтырыгларның болгаш эргелеп-башкарылганың эртем-шинчилел институту» күрүнениң бюджеттиг албан чериниң эртем секретары Кара-кыс Аракчаевна Донгакты; хөй чылдарда өөредилге адырынга ак сеткилдиг ажылы дээш база педагогиктиг ажыл-чорудулгага кириген үлүг-хуузу дээш Кызыл районунуң ортумак ниити билиг школазы муниципалдыг бюджеттиг өөредилге албан чериниң орус дыл болгаш литература башкызы Раиса Артынаевна Бадыназынны «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле шаңнаар.

Өөредилге адырынга хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Тыва Республиканың ажыл-чорудулгазының чамдык хевирлерин лицензиялаар болгаш хайгаараар албанының удуртукчузунуң оралакчызы Елена Эрес-ооловна Самбалага; «Тываның күрүне университети» дээди профессионал өөредилгениң федералдыг күрүнениң бюджеттиг өөредилге албан чери Кызылдың педагогика колледжизиниң орус дыл болгаш литература башкызы Лилия Ларжаевна Самчад-оолга тыпсыр.

Кадык камгалал адырынга хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты «Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү» күрүнениң бюджеттиг кадык камгалал албан чериниң улуг эмчизи Шолбан Ховалыгович Хопуяга тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Өөредилге адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Каа-Хем кожуунунуң Сарыг-Сеп суурда «Ю.А.Гагарин аттыг ортумак ниити билигнiң №1 школазы» муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилгениң албан чериниң математика башкызы Вера Анатольевна Бочкареваны; «Тываның күрүне университети» дээди профессионал өөредилгениң Кызылдың педагогика колледжизиниң орус дыл болгаш литература башкызы Евгения Николаевна Ер-

шованы; «Тываның күрүне университети» дээди профессионал өөредилгениң Кызылдың педагогика колледжизиниң орус дыл болгаш литература башкызы Римма Маннай-ооловна Ооржакты; Каа-Хем кожуунунуң Сарыг-Сеп суурда «Ю.А.Гагарин аттыг ортумак ниити билигнiң №1 школазы» муниципалдыг бюджеттиг ниити өөредилгениң албан чериниң математика башкызы Александра Федоровна Расчукту; «Тываның күрүне университети» дээди профессионал өөредилгениң Кызылдың педагогика колледжизиниң орус дыл болгаш литература башкызы Валентина Ивановна Самбылды шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Кызылдың өөредилге-бүдүрүлгө комбинаты» КХН-ниң цех мастери Галина Михайловна Астафьеваны; Улуг-Хем кожуун чагыргазының даргазының социал-политика талазы-биле оралакчызы Аржаана Николаевна Даржааны; «Консультант-Плюс» КХН-ниң директору Андрей Геннадьевич Коневти; Улуг-Хем кожуунунуң Шагаан-Арыг хоорайның чамдык эртемнерни ханыладыр өөредир №1 ортумак ниити билиг школазы муниципалдыг бюджеттиг ниити билиг албан чериниң чанында Курлавыр төвүнүң эге класстар башкызы, тьютор башкы, кадык кошкак уругларны аразы ырак черден өөредириниң удуртукчузу Софья Дюпун-ооловна Керген-оолду; «Тыва Республика талазы-биле федералдыг өртке удур албанның 1 отряды» күрүнениң федералдыг казна албанының Өвүр кожууну камгалаар талазы-биле №10 өрт кезээниң караул начальниги Валерий Монгушович Өртөнени; «Кызылдың өөредилге-бүдүрүлгө комбинаты» КХН-ниң быжыкчызы Саяна Арсеньевна Сатты; Россияның Онза байдалдар яамызының Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелиниң (күрүнениң өртке удур албанының талазы-биле) начальнигиниң оралакчызы Владислав Юрьевич Солонцовту шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2015 чылдың декабрь 21
№248

Шаңнаар дугайында

«Салым-чаяанныг уруглар болгаш аныктар-2015» федералдыг төлөвилелге дүүштүр 2015 чылда «50 эң эки уругларның уран чүүл школалары» Бүгү-ниити россияжи конкурска идепкейлиг киржилгези болгаш тирилелгези дээш Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылынга болгаш Кызыл хоорайның үндезилеттинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле «Р.Д.Кенденбиль аттыг республиканың кол ниити өөредилгениң хөгжүм-чурулга школа-интернады» күрүнениң бюджеттиг өөредилге албан чериниң директору Тимур Дыртык-оолович Дулушту;

2015 чылда «Россияның 100 эң эки школалары» федералдыг конкурска чедип алган чедиш-киннери болгаш бедик түңнелдери дээш, Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылынга болгаш Кызыл хоорайның үндезилеттинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле «Тываның республиканың лицей интернады» күрүнениң автономнуг өөредилге албан чериниң директору Ирина Николаевна

Биче-оолду шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2015 чылдың декабрь 21
№249

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Р.Т.Тулушка тыпсыр дугайында

2015 чылда «Россияның 100 эң эки школалары» федералдыг конкурска чедип алган чедиш-киннери болгаш бедик түңнелдери дээш «Тыва Республиканың аграрлыг лицейи» күрүнениң бюджеттиг өөредилге албан чериниң директору Резеда Тас-ооловна Тулушка «Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2015 чылдың декабрь 21
№250

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Чылдың эртип турар республиканың сизин кезикчилериниң 2015 чылда конкурсузунга идепкейлиг киржилгези дээш, «Тыва Республиканың Улуг-Хем кожуунунуң Эйлиг-Хемниң ниити ортумак билиг школазы» муниципалдыг бюджеттиг өөредилге албан чериниң директору Владимир Март-оолович Дамдыны Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле;

«Санниг дең звес чорукту чайладыры» федералдыг төлөвилелди Тыва Республикага боттандырырынга үре-түннелдиг ажылы дээш «Тывасвязьинформ» ажык акционерлиг ниитилелдин Чингине директору Сылдыс Орлановна Хертекти Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2015 чылдың декабрь 21
№251

Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылынга болгаш Кызыл хоорайның үндезилеттинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле К.Ю.Новикованы шаңнаарының дугайында

«Санниг дең звес чорукту чайладыры» федералдыг төлөвилелди Тыва Республикага боттандырырынга хууда кириген үлүг-хуузу дээш база харылзаа адырынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээш Тыва биле Россияның демнежилгезиниң 100 чылынга болгаш Кызыл хоорайның үндезилеттинип тургустунганының 100 чылынга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле Красноярскиниң «Ростелеком» ажык акционерлиг ниитилелдин директорунуң оралакчызы Константин Юрьевич Новковту шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2015 чылдың декабрь 28
№252

Тываның Баштыңының
ажыл-херээ

ДАЙЫН ХООЧУННАРЫНГА БЕЛЕКТЕРНИ ТЫВЫСКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге 2016 чылдың бүдүүзүндө байыр чедирген болгаш соодукчуларны белек кылдыр берген.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Чаа чыл байырлалына уткуштур Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынче улуг кичээнгейни салырын социал албан черлеринден негээн. 1941-1945 чылдарда Ада-чурт дайынынга дорт киржип турган хоочуннар күрүнениң онза хайгааралында алдынган дээрзин ол сагындырган, ындыглар бистиң республикада 20 кижиге арткан. Оларга Чаа чылга уткуштур белектер чаа соодукчулар садар акша-хөреңгени Тываның Баштыңының даалгазын езу-гаар тускайлаан.

Чаа чылдың бүдүүзүндө Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннарынга республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды Людмила Тас-оол, аныктарның «Тываның чаагай сеткилдиг чүректери» шимчээшкининиң кежигүннери аалдап барып чорааннар. Хоочуннарың бирээзи Зсфирь Ефимовна Медведеваның бажыңыга ийи камералыг «Бирюса» деп соодукчуну олар эккелгеннер.

Социал албан чериниң удуртукчузу Людмила Тас-оол аңаа Чаа чыл-биле байыр чедирген: «Хүндүлүг Зсфирь Ефимовна! Республика Баштыңы Шолбан Валерьевич Кара-оолдуң болгаш бистиң яамының ажылдакчыларының өмүнээзинден үнүп орав 2016 чыл-биле байыр чедирип тур мен — деп, ол чугаалаан. — Фашизмни чылча шапкан Улуг Тирилелгеге салышкыныңар дээш сеткиливис ханызындан өөрүп четтирдис.

Зсфирь Ефимовнаның өөредилгиге сөстөрүн студентилер улуг сонуггал-биле дыңнааннар. 16 харлыг турда ону Германияже тудуп аппарган, үш чыл дургузунда фашистерниң концлагеринге турган.

Концлагерьден хосталып келгеш, ол фронтуже чорударын дилээн болгаш 3-кү Украин болгаш Барыын фронтунарның составыга кирип, фашистерге удур демисежип турган. Дайынчы ачы-хавыязы дээш З.Е. Медведева Жуковтуң медалы-биле, «Германияны тирилээни дээш», «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медальдар-биле шаңнаткан. Оң соонда Улуг Тирилелгениң юбилейлиг медальдарын база аңаа тывыскан.

Тывага ол 1952 чылда чедип келген. Республиканың сайзыралына эвээш звес үлүг-хуузу кириген, 3 уругну естүрүп кижизиткен, амгы үеде уйнуктарын азыраып орав. Амгы үеде ол 90 харлыг-даа болза, хөй чыл бурунгаар таварышкан үүлэзин сактып келгеш, карааның чажын төп орган.

База ындыг улуг соодукчуну өске хоочунга — Георгий Ефимович Лукинге тывыскан. Пролетарская кудумчузунда Лукиннерниң улуг болгаш найыралдыг өг-бүлэзиниң чурттап турары бажыңга ону дораан тургузупкан. Бажыңның 89 харлыг ээзи, оң өөнүң ишти Зинаида Владимировна болгаш уруглары белек кылдыр эккелген чаа этти улуг өөрүшкү-биле сонуграп көргөннер.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Георгий Лукин Ленинград 3-кү Прибалтика фронтунарында дайылдажып турган. Дайын соонда Новосибирск хоорайга станок тудуушкун заводунга ажылдап турган, кожавыста Абахан хоорайны тударыңга киришкен. Тывага ол 1960 чылда көжүп келген, дыка хөй тудуг объектилерин тударыңга киришкен, республиканың почта адырынга база хөй чыл ажылдаан.

Георгий Лукин «Эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан. Ол шаңнал 68 чыл эрткенде ээзин тыпкан чүве-дир. 2013 чылда ону республика Баштыңы Шолбан Кара-оол тывыскан. Республиканың эрге-чагыргаларының кичээнгейин олар доктаамал көрүп турар дээрзин дыңнатканнар. Мурнунда алганы субсидия-биле чуртталга бажыңы садып алган. Ам соодукчу эккелгени оларга улуг өөрүшкү болган.

«Дайын чылдарын чурттап эртип, аш-чутту, соокту хөйүн көргөн бис. Ындыг түрегдел кажан-даа турбазын, кымның-даа аңаа таварышпазын күзээр-дир мен. Бистиң чуртувустуң, республикавыстың сайзырап турары өөрүнчүг-дүр. Бөгүн бисте аныктар аалдап келди, дайын хоочуннарын оларның утпаанын, хүндүлөп турарын бадыйткап тур, ол база биске улуг өөрүшкү» — деп, хоочун чугаалаан.

Чаа чылдың бүдүүзүндө Ада-чурттуң Улуг дайынының 20 киржикчизи белектерни алган. Оларның аразында Г.В. Абросимов, В.Л. Маландин, Д.Ш. Куулар, Н.И. Маслова, П.А. Тихонов, М.Е. Козловский, А.Я. Фролова, А.Ф. Иванов, М.А. Мордвинцева, М.И. Удуракин, Н.Г. Суханин олар бар.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтызындан.

ЧОННУҢ СОЛУНУНДАН МӨГЕЙИГ

Журналистер А.М. Монгуш, Т.П. Хертек.

Корректор Чойганмаа Мачык.

Социал айтырыглар секторунун удуртукчузу Н. С. Эргел.

Корреспондент Алдынай Соян.

Солунчуларның байырлары – Россияжи парлалга хүнү база катап чедип келгени бо. Ажыл-иш чымыштыг болганындан, бир чылдың эрте бергени безин билдиртпес боор-дур.

«Шын» солун 2015 чылда 90 харлаан байырлалын эрттирген. Ол дугайында солунувус арыннарынга чырыткан бис. Эң-не өөрүнчүг чүүл ол байырлалда чоннуң солуну «Шынның» республиканың кожууннары: Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Чеди-Хөл, Өвүр, Тожу, Тес-Хем, Мөңгүн-Тайга демнии-биле деткээнин демдеглевес аргажок. Элээн каш кожууннар «изиг ханнаар» хойларны-даа берген чүве. Бо кожууннарның удуртукчуларынга болгаш чурттаачы чонунга солунувус мурнундан өөрүп-четтиргенивисти илередип тур бис. Ылаңгыя байырлалда аалдап кээп, шаңнал-макталдарны элбээ-биле тывыскан хөй кижилер составтыг Бай-Тайга кожууннуң төлээлерин онзалап демдеглексээр-дир мен. Эң-не хөй бижикчилеривис база бо кожуунда дээрзин чоргаарал-биле айтып каайн. 90 харлаан байырлалывыста оларның үндүрген хана солуну аажок солун болганын канчап демдеглевес боор. Ынчангаш «Бай-Тайга» солуннуң редактору Шеңне Чайлаг-ооловна Даржаага, кожуун чагыргазының даргазы Каң Каң-оолович Салчакка, оралакчылары Союман Иргитовичиге, Аяс Сергеевичиге, «Мөңгүлек» чечен чогаал каттыжышкынынга улуг деткимчези дээш мөгейип тур бис. «Шын» солуннуң доктаамал бижикчилери Ким-оол Сарыг-Донгака «Бай-Тайганың» хундүлүг хамаатызы» атты, ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы, солунчу Светлана Балчырга «Бай-Тайганың уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы» атты ол байырлалда тывысканы ийи дакпыр өөрүшкү болгаш кайгамчык белек болганын чоргаарал-биле демдеглекседим.

«Шынның» деткээ баштайгыларның бирээзи Чеди-Хөл кожуун чагыргазының даргазы Карим Сагаан-оол, Таңды кожуун чагыргазының даргазы Сергей Ондар, Улуг-Хем кожуун чагыргазының даргазы Мерген Анай-оол оларга улуу-биле четтирдивис. Эрзин кожуундан доктаамал бижикчивис Чечекмаа Кыргысовна Садиниң редакцияның агар санынче чоруткан хууда акша-тегерии «далайга дамды дуза» болганын канчап айытпас боор.

90 харлаан байырлалывыста дыка хөй хоочуннарывыс янзы-бүрү медальдар-биле шаңнатканы өөрүнчүг. Ол дээр-ге Таан-оол Хертек, Светлана Монгуш, Намчал Намдак, Алексей Аир, Вера Куулар, Анай Демир-оол, Севил Кара-Сал, Таисия Монгуш болгаш өскелер-даа-дыр. А удуртукчувус – кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар Шангыр-оол Суваң Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы бедик атка төлөпиг болганы өөрүнчүг.

Солунувус юбилеи бедик утка-шынарлыг болгаш солун, бай-шыдалдыг эртсин, ырак-чооктан келген чонувусту төлөпиг уткуп, үдээли дээш, редакцияда ажилдап турар кижилер бүрүзү шаа-биле үлүг-хуузу кириген. Ылаңгыя улуг дагдыныкчывыс, байлак дуржулгалыг журнализиви-

«Шын» солуннуң шаңналын башкы Лариса Уйнушка на Сааяга Светлана Балчыр тывыскан.

«Шын» солунга хөй чылдарда кол редакторлап ажилдаан, бөгүнде-даа бистиң-биле аргасүмө солчуп кады ажилдап чоруур Владимир Федорович Чадамба аныяк ажилдакчыларывыска езулуг төлөпиг үлөргө-чижээн көргүзүп, мергежилинге шынчы болуп артканын бадыткап чорууру өөрүнчүг.

«Шынның» шынчы бижикчилериниң адын солунну номчуп турар кижилер бүрүзү эки билер. Парлалга хүнү-биле оларга изиг байыр чедирбишаан, аттарын чоргаарал-биле адап көрейин. Ол дээр-ге Сүт-Хөл кожууннуң «судалын» солунувус арнында доктаамал тудуп оорар Бораш Серенмаевич Ондар-дыр. Кадыкшылыңар быжыг-ла болзунам, харылзаавыс үзүлбесин! Мындыг чылыг күзүзүшкүннерини Чыраа-Бажында Оолак Даржаевич Кара-Салга, Өвүрде Биче Күскел-ооловна Монгушка, Каа-Хемде Болат Бүрүнаевич Маадыга, Мөңгүн-Тайгада Адыг-оол Хертекович Намгай-оолга, Таңдыда Хүлөр-оол Кыргысович Чамзыга, Улуг-Хемде Дадар-оол Севэзнович Дамдынга, Ульяна Аракчаа-Величкога, Кызылда Алдын-оол Содунамович Ондарга, Сарыг-оол Санчиевич Кууларга болгаш Бай-Тайгада хөй хоочун башкыларымга, өөрүмге «Шынның» мурнундан дамчыдып ор мен.

Силер бүгүдөгө өөрүшкү-биле база бир чаа чүлдү кымны мурнай дыңнадыр бодап ор мен. «Чонар-даш бийир» деп мөөрейге сөөлгү чылдарда чүлгө орус дылда чүлдөр хүлээп алыр апарганы-биле «Шын» солун тыва дылга бижип чоруурларга тускай аңгы мөөрейни чарлаар деп турар. «Шынның» сылдызы» мөөрейлиг турганывысты номчукчуларывыс утпаан боор. Ооң эң баштайгы тиелекчизи журналист Галина Маспик-оол болганын сагындырып каайн. Дараазында чылын мөөрейниң тиелекчизин (бо чүлдүн автору) номчукчуларывыс боттары тодарадып шилээн чүве. Ам база ол чараш чаңчылды уламчылаар бодадыг бис.

2015 чылда Улуг Тиелелгениң 70 чыл оюн бүгү чурт, делегей демдеглээн. «Шын» солун ол төөгүлүг болуушкунну төлөпиг-биле чырыткан. Чонувустан келген хөй чагааларны, сактышкыннарны парлаан бис. Сентябрьның 1-ни Тыва эки турачыларның сактышкын хүнү — байырлал кылдыр чарлаан.

Ол дугайында болгаш өңки турачыларның салгалга хамаарышкан материал дээш Алексей Сундуй тиргенивисти илередип тур бис.

Эрткен 2015 чылды улусчу езу-чаңчылдар кылдыр чарлаан турган хамаарышкан хөй-хөй хемчеглер республиканы бүрүзүнге эрткен. Ону корреспондентилеривис бижикчилеривис калба чырыткан. Парлаттыг чүүлдерниң аразындан (Монгуштуң «Тыва өгнү төлү», Валентина Бегзини гуш) өөредиглиг бөлүк риалдарын редколлегия с демдеглээн. Ат-сурагылыг лист, кайгамчык шүлүкчү А Бегзин-оолдун чогаалдар хөй номчукчуларывыстың үнелелин алганын дың каалы.

Чыл дургузунда бижикчилеривис публиканың бүгү кожуун эргип, ажил-агыжы матдарны солунга чырыткан же-даа акша-көпөөк талаз нарыыдаан болза, солу ырак-узакта чонувустуң амыдыралын кичээнге удаа-дараа чедер аргаз турар.

Мен бодум хуумда Бай-Тайга кожууннарже чылап, Чогаал чылынга кааткан хемчеглерге каттим. Оон мындыг түңнел үндүрдүм: чоннуң сагыш-байлакшылын хандыра ле чер-черлерде удурлар, башкылар хөй ажректени, чогаадкычы е ле организастап тура ылаңгыя башкыларның кирип турар үлүг-хууза чар-даа аажок улуг. Башкылар Бай-Тайганы Бай-Талда, Тожунуң Аджиг, Ийде чогаадкычы ез ажилдап турарынга бүзү ындыг башкыларлыг б өөреникчилерден чогаал чогаалга ынактар хөй дээрзин чугаажок.

Россияжи парлалга хуварыштыр «Шынның» ху дыштанылгада хоочунна бөгүн ажилдап турар соларга, республиканың х кожуун, сумуларында хөй бижикчилеривиске чогаа хөй-аътты күзедивис.

Светлана БА кол редакторнуң о чызы.

Российжи парлалга хүнү

ХООЧУН ЖУРНАЛИСТ, ДИКТОР

Ук-салгалы

Тыва парлалганың хоочун журналистериниң бирээзи Данзы Назытыевич Салчак 2016 чылдың апрель 22-де 78 хар-аар. Ол — журналист, диктор, башкы, шыдыраачы. Бүдүн жүс оолдуң документизинде түттүнген үези тодаргай кыл-ыр бүрүткеттинмээн. «Мээң азыным оон улуг чадавас боор» — деп, даап сактыр. Ооң чогаалчы сагыш-сеткилин журналист, чогаалчы, шыдыраачы, оок төрелдери, ажы-төлдери түртүп, амыр, кадыын айтырып илгирге, ол аажок амыраар. «Эш-өөр мени утпаан!» дээн оодандан чалгынналып, сорук ирп келир.

Очерктер, медээлер-даа Орган черден тыпты бербес. Оргу чоннуң аразындан Оргу изээш, төртүтүнер. Командировка үезинде Хомудалдар, чагыш-сүме, Моондактар, чөрүлдээлер Дораан сени доза турар...

Хоочун журналист шүлүктээн оодуруглары-биле сетки-ин ажиткан. Шынап-ла, ырак, оок кожуун, суму бүрүзүн кеп-ип, мога-шылаг чокка көдээ шчилерниң амыдыралын өдүрер дээш, карак кызыл кылдап чорааны уттундурбас. Данзы Назытыевич — чогаалчы арга-мергежи-биле үне сүүзүнүг, дүжүткүр, арга-уржулгазы улуг, ачы-буянын да. Чуртта болушкуннарны ийгарылдыр бодап, республика олунарнын үзүк чокка чагыдып турган, номчуп олурар.

Өскүс-чавыс чылдарымның ургузунда

Өлчей кежик суггур чаас дег иттулбаан бол,

Өөрүшкү, аас-кежи өпейлей ээр чалыы шаамда,

Өглүг-баштыг, ажы-төлдүг да болдум...

Бо одуруглары ооң амыдыралының бир кезиин илередип турар. Данзы Назытыевич Салчак 1938 чылдың чазын аягытының Сарыг-Бел деп чер-терүттүнген. Авазы Танаалай үктүг-ооловна Моңгуш база-ла аягыты чурттуг. Ооң улуг акызы Тойдак, угбазын Норбу дээр. Оларны эң хеймер дүңмазы анаалай. Төрзэн адазының ды Бичии-Моңгуш. Ол аныяк тургаш-ла чок апарган. Ооң онда соңгу адазы Назыты Ириевич Салчак авашкыларны Бай-Тайгаже көжүрүп алгаш бар-ин. Бичии-Данзының өөрүшкүзү болбаан. Эге класска өөренип орда ада-иези чок апаарга, үдүн өскүс арткан. Элээди олду кижизидип, уштап-баштап тургаар кижиде-чок, бодунуң онда-ла өөренип, өзүп келген.

Школачы чылдарында хана олунга материалдар бижири, уруур талазы-биле ол дег эргежилдиг кижиде чок. Эң чаш бижири өөреникчи диттип тураан. Республиканың шко-лачылар аразына уран чүүл түрүлдери ооң ажилдары аргы черни алыр. Бир удаа фотоаппарат-биле шаңнаткан. Ол аппаратты башкызы апкан, бүдүн өскүс өөреникчизи куруг алган. Бичии кижиге ол дыка хомуданчыг болган. Баштайгы

шаңналын дүүнүг дег сактып, бичии оолдуң караанга ол аппарат ынчаар чурттугун арттып калган. Бай-Тайганың Кызыл-Даг, Бай-Тал, Шуй школаларына өөренип тургаш, Артекке дыштаныр эргени чаалап ал, уран талантызын ынчаар-ла чалгынналып өзүп келген.

Элээди назын үезинде болушкуннар ооң сагышына бо-ла кирип келир. «Соңгу ачам мээң адымны чүге солуп каапкан кижиде боор?»... Төрзэн ада-иези кайызы-даа Биче-Аягыты чурттуг. Адазы Моңгуш уктуг. Ачазының акызын Чадам-ба Байырович Моңгуш дээр. Чадамбаның хеймер дүңмазы дээрге, ооң төрзэн ачазы болур. Ада төөгүзүн сактырга ындыг... Он класс дооскуже чедир-ле ону Данзы Белек деп адаар турган. Данзы школага чурдуу, бижири, хей-ниитичи, эш-өөрүзүк кылдыр өзүп келген. Улуг карактарлыг, узун шилгедек дурт-сынын, чазык шырайлыг оолга башкылары-даа, эш-өөрү-даа кедергей ынак.

Тыва радионун диктору

1963 чыл. Студент үе эгелзэн. Клубка концерт башкарып, ырлап, шүлүктөп артистчи езу-биле ажилдап турган болгаш, уран номчулга кичээлинге Маяковскийниң шүлүүн орус, тыва дылга тергип эки күүсеткен. Башкылар ооң талантызын эскерип каан. Ол үеде студентилер аразына уран чүүл көрүлдөү диңмиттиг турган. Данзы Салчактың ыр-лаар, шүлүк номчуур артист-дан сценга ылгалып келген. Ооң талантызының ачызы-биле бөлүү Ленинградче экскурсия-лаар эргени база чаалап алган.

Тыва радионун диктору Топчаа Моңгуш аныяк студентини чаалап, аңаа шүлүктөр болгаш сөзүглелдер база номчудар болу берген. Радио болгаш телевидение компаниязының даргазы Н.Д. Ширпей аныяк студентини диктор-практик кылдыр хүлээп алган. Үшкү курстун студентизи өг-бүлелиг, ажы-төлдүг. Ол Щетинкин-Кравченко кудумчузунга бичии казанак бажыңга чурттап турган. Даң бажында тыва радионун ыдык аялгазы ырлап үнери билек, кижилер ооң-биле кады оттуп, тыва дамчыдылганы албан дыңнааш, ажилче үнер турган. Данзы Назытыевичниң өткүт, чараш үнүңе медээлерни чон таала-биле сеткил ханып, дыңнаар турган.

Кызыл хооромунун даргазы Сергей Красный аныяк диктор

казанак бажыңда чурттап турарын дыңнап кааш, бир өрзүл чаагайжыды туттунган бажың-биле дораан хандырган. Ол үеде дикторларны ынчаар үнелеп турган. 1963-67 чылдарда студентилеп тургаш-ла, дикторлап ажилдааш, өг-бүлө аайы-биле Бай-Тайга кожуунга башкылай бергеш, 1970 чылда катап тыва радиога дикторлаан. Оон боос-таазы аарааш, «Шын» солунга барык 20 ажыг чыл журналистеп ажилдаан. Ооң эң чоок эштери Доржу Шаңгыр-оол, Сарыг-оол Куулар. Чоок эштериниң бирээзи — Сарыг-оол Куулар. Журналист эш-өөрүнүн аразында шола ады — Өлбес-Сарыг. Ол ат анаа-ла тыптып келбээн. Сарыг-оол Тамба-Сюрюнович — кайгамчык солун, каткы-хөглүг журналистиниң бирээзи. Ынчалза-даа оларның эң-не онза бүдүжү бар — сагыжы кедергей ак, шынчы, бөдүүн.

Журналист кижиниң амыдыралы дег солун мергежил кайда боор. Данзы Назытыевич Салчактың чанынга чүгле каткы-хөг диңмиттелир. Бир катап хоочун журналист-биле ужуражып: «Эрткен журналистчи амыдыралыңар сонугадып көрүңерме?» — деп айтырып салдым. «Ам чеден сес харлап тур мен. Тываның улуг-улуг шупту даргалары-биле ажил аайы-биле хөөрөшкен мен, кара чаңгыс Ш.В. Кара-оол даргага ужурашпаан-дыр мен»... — дээш чугаазын тоожуп эгелзэрге, шуут-ла каткым тудуп чадаан мен, ол боду база каттыра берген. Журналист кижиде кезээде аш ижин-биле ажилдаар. Ажилдың негелдези улуг, чем чиир үе беленде турбас, ол шын. Угаан ажилы дыка нарын, билер мен.

Улуг арга-мергежилдиг, солун ужураалдарлыг, хоочун журналисттик сактышкын чугаазын бижири олургааш, эрткен вектин 70-80 чылдар үезинде оларның ажилдап турганы караамга көстүп, эң-не онза үелерни сактып олурдум. Ол үеде журналист, чогаалчы кижилерни чон дыка хүндүлээр, оларның бижээн чүүлүн кожуун, суур бүрүзү номчаан болур. Кижиде бээр: «Ийе, ийе. Силерни радиодан дыңнап, солундан номчуп турар бис. Ол кижиде силер ышкажыңар чүл» — дээрге, сеткилге дыка-ла чыгыч боор чүве. Чылдар эрткен тудум, амыдырал улам сайзырап, өскерлип турар. Журналисттерниң очерктерин солунга биргизи дег хөй парла-лаастаан. Чазак докталдары арбыдаан, хөй-ле реклама, чарлалдар. Ол дээрге телевидение арыннарже шилчип, үениң байдалы-биле өскерилгени ол. Компьютер, интернет, автоматчып бар-ла чыдар. Шаандакы дег, гонорар төлөвөс апарган, ол-ла хомуданчыг.

Спортчулар дугайында

Данзы Назытыевич Салчак спортчулар дугайында эң хөй бижири, оларның аттарын баштай чырыткан кижилерниң бирээзи. Оон аңгыда, шыдыраачылар маргылдаазын чүгле бижири звес, кол судьязы болбушаан,

оларның-биле кады ажилдап хүнзептер. Ынчангаш материалдары эң-не солун, номчуш-туг, сүүзүнүг болуп турарының барымдаазы ында.

Чеден сестээн назынымда хая көөрге, Четпейн барган бедиктерим ам-даа хөй-дүр. Сеткил хөөннү шүлүк-биле «согажалаар» Чечен сөстү «тарыыр» артче орай үндүм — деп, автор кезек шүлүктеринде бот-намдар дугайында ынчаар тоожуп турар. Ажы-биле чугаалаарга, журналист кижиниң арыг чогаал бижири үези эвээш, үениң кол кези журналистика ажылына баар. Данзы Назытыевич Салчактың сөөлгү чылдарда бижээн шүлүктери ном чедер берген, ону парладып алырының аргазы чогуң билип ордум.

Шыдырааның шыырак судьязы

«Шын» солунга шыдыраачы журналистер чыгып келир. Парла-ла бажыңының ийги каътка оларның шалап, тулап турары бир-ле диңмиттиг. Кончуг түрлүг салыглар көстүп келирге, олурган сандайлары кызыртырып дагжап, шимээни кедереп, бар шаа-биле алгыржып-ла үнер.

Ындыг боорга, чоок-кавының шыдыраачылары парлаганың журналистеринге чайгаар катчып келир. «Шын» солунун редактору Шаравии дарга, че-же-даа чай чок ажилдыг болза, кире халып келгеш, са ойнап-каш баар. Байыр Санчы, Александр Дембирель, Шаңгыр-оол Доржу олар бильярд чууп ойнаарына база тергип. Овузунуң болгаш дилгини дег, кончуг кажар чытчы көштер, хартыга дег ырактан алыры, уттурупкаш, шоотка кирери бир-ле изинчиг апаар. Шыдыраачы, чогаалчы Николай Куулар хоорайның эң тергип шыдыраачылары-биле сегиржир дээш чоруптар. «Шын» солунун ынчангы кезек хоочун журналистерин сактып келгенде, ооң караанга көштер көстүп, эш-өөрнүң каткы-диңмиттиг үннери кулаанга дыңналып келген дег апаар. Данзы Назытыевич чүгле редакция иштинге звес, республика маргылдааларына кезээде судьялап, оларның дугайында материалдарны үргүлчү бижири, спортчулар, уран чүүлчүлөр аразында мөөрейлерни ол ка-жан-даа эрттирбес. Ол демир-үжүүн холда быжы-биле тудуп алган, мога-шылаг чокка ам-даа бажыңында бижиттинип олурар. «Ооң чанынга чүгле каткы-хөг диңмиттелир кижиде болгай» деп, үе-чегелери сактып чугаалажыр.

Россияның парла-ла хүнүн таварыштыр хоочун журналист Данзы Назытыевич Салчакка чаа үнүп келген 2016 чыл-биле изиг байырывыс чедирип, узун назынны, кадыкшылды күзеп каалыңар. Силерге түк дээр дүкпү, хөк дээр чөдүл-даа турбазын, Назытыевич.

Лидия Иргит, «Ава» солунун редактору.

БАЙЫРЫВЫСТЫ ХҮЛЭЭП АП КӨРҮҢЕР, ЭРГИМ ӨҢҮКТЕР!

Россияның парла-ла хүнүн «Шын» солунун редакциясы, бүгү ажилдакчылары бистиң бо профессионал байырлары-биле хүндүлүг дыштанылгада редакцияның хоочуннарына, бодунуң амыдыралының чамдык үелерин «Шын»-биле холбаштырып чорааннарга, республиканың хоорай, суур бүрүзүндө чурттап, бистиң-биле харылзааны доктаа-мал тудуп чоруур авторлары-выска, солунну бодунуң сүмөлөжир өңүү кылдыр санап чоруур номчулгаларга изиг байыры чедирип, быжыг кадыкшылды, эгээртин-мес энергияны, ажил-амыдыралына чедишкуннерни, өг-бүлелеринге аас-кежиин күзеп тур.

БАЖЫ БЕДИК БАЙ-ТАЙГАДАН БАЙЫР!

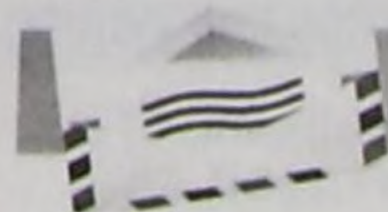
Январь 13 — Россияның парла-ла хүнү. Бо кайгамчыктыг хүнү парлага адырында ажилдап чоруур бүгү ажилдакчылар — журналистер, корреспондентилер, корректорлар, өрүкчүлөр, бижикилер, парлакчылар база кожууннар солуннарының кол редакторлары чет-тикпейн манаар. Парла-ла ажилдакчыларының чогаалдыкчы ажылы чымыштыг болгаш хүндүткелдиг, солундаа, берге-даа. Арыг дерин төп чорааш, чонну өөртүп, ажилдап-даа турзувусса, шалыңывыс эвээш-даа бол, буянын үүлө кылып чоруур бурган башкыларга дөмей, сагыш-сеткиливис арыг кижилер бис.

Ниитилел-политиктиг солун «Шынның» ажилдакчыларына парла-ла хүнү-биле байыр чедирип, аас-кежикти, ат-алдарны, арат-чоннуң хүндүткелдин чедирип, бергелерге торулбайн берзенипкеш, солун-сеткүүл чагыттыр-бас, номчуттунмас молдурга-жык даргаларны, аныяктарны сургап, көгүдүп, чаптап тургааш, демниг ажилдаары-высты күзедим.

«Шынчылар», силер дээрже чоннуң сагыш-сеткилин чырыдыкчызы, өөрүшкүзү, амыдыралдың ыргак-дагыр оруктарына «тайып ушкаш, даянып туруп кээр» кылдыр чаяап тургузар кижизидикчилери, кайгамчык уян-чараш, чечен-мерген сөстериңер-биле эмнээр буянын кижилер-дир силер.

Ынчангаш бажы бедик Бай-Тайгадан байыр чедирип олур мен. Кол-ла чүүл кадыңар быжыг, өг-бүлөңерге аас-кежи доктаар болзун, демир-үжүүңер чидиг, ай-хүн херели дег алдын-чырык, хөглүг, демниг, каткы-хөглүг ажилдаарыңарны база бижикилериңер көвей болзун, чагыдыкчылар чаашкын суу дег үзүлбесин, курай, курай!

Шеңне ДАРЖАА. Бай-Тайга кожуун.

«ШЫННЫ» почтазындан

ХАРАМДЫГЫП НОМЧУУР СОЛУНУМ

Холдан салбайн, харамдыгып номчуур «Шын» солунумнуң чогадыкчы, ажил-ишчи коллективинге Чаа чыл болгаш парлалга хүнү-биле чүрээмниң ханызындан изиг байыр чедирип олур мен. Аныяк-чалыы үемден эгелээш, 72 харлаажега чедир «Шын» солун-биле харылзаам үспейн, материалдарымны чорудуп, бир баг болуп чоруурум өөрүнчүг.

Ажыы-биле чугаалаарга, «Шын» солун тыва чонга хөйну берип, арга-сүмезин кадып, социал-экономика, культура тургузушкунунга, чаагай, чараш аажы-чаң кижизидилгезинге, чоннуң кадыын быжыглаарында депшилгелиг аргаларны непередип, улус өөредилгезинге канчаар-даа аажок улуг рольдуг болуп келген.

Үе чаңгыс черге турбас, кезээде-ле шимчээшкенде. Улуг Россия, ооң иштинде Тывавыс база-ла үе-биле дүүштүр бурунгаарлап олурар. 2015 чылда Кызыл – Хандагайты – Боршоо оруун федералдыг деңнелче шилчидерин чедип алганы дээрге ыраккы кыдыг-кызыгаар черде турар Мөңгүн-Тайга кожууннуң социал-экономика байдатын экижидеринге бурунгаар базым-дыр, ынчангаш мөңгүн-тайгажылар өөрүп турарлар. Хөгжүп-сайыраарымыска Мур-Акса – Чадаана – Кызыл оруу улуг рольдуг болуру чугаажок.

Тываның амыдыралында мындыг депшилгелиг ажил-чорудулгаларны, арга-дуржулгаларны «Шын» солун доктаамал чырыдып, чонга дыңнадып, бижип турар. 2016 чылда солунувус оон-даа солун болуп, бүгү журнал-листерге, өске-даа парлалга ажилдакчыларына Россияның парлалга хүнү-биле байыр чедирбишаан, моон-даа соңгаар чедишкенин ажилдаарын күзөдөм.

Адыг-оол НАМГАЙ-ООЛ.

Мөңгүн-Тайга кожуун.

БУЯННЫГ ДООРА-СОРЖУ БОЛГАШ ДАРГАН-КУМЗАТ

Амгы Чаа-Хөл кожууннуң Ак-Туруг сумузуңуң Алдын-Булакка тос кыстыг Доора-Соржу, Кара-Суг деп черге Дарган-Кумзат дээр буянныг ламалар эрткен чүс чылдың 30-40 чылдарында чедир чурттап турган.

Оларның кайызы-даа моол, тибет дылдарны, эрги моол болгаш тибет үжүк-бижити тергип эки билер, тодаргайлаарга, ол үеде улуг эртемден ламалар болуп, чонунга ачы-дузаны чедирип, аараан кижилерни эмнеп, шо-төлге салып чорааннар. Чонунга ачы-дуза чедиргеш, кижилерден ажык-кончаа албас. А бир эвес чиижең ламалар болза, олар бажын ажыр байып алган улуг феодалдар, мөлчүкчүлөр болу бээр турган. Доора-Соржунуң база Дарган-Кумзаттың мал-маганы, эт-хөреңгизи өй-тавында болгаш амыдыралында безин мөлдүк-калдык чедер. Ынчангаш олар политика репрессияга таварышпаан. Оон ыңай суму чагыргазының ынчаарда удуртукчулары, а ол ышкаш Ак-Туругнуң 8 дугаар арбанының даргазы Кызыл-оол Сат суглар буянныг башкыларны хүндүлээр, үнелээр, камгалаар чораан. 1921 чылда болган революция соонда, Доора-Соржу биле Дарган-Кумзат аажок чажыды-биле аарыг кижилерни эмнеп турган.

Доора-Соржу биле Дарган-Кумзаттың хүндүлээр, үнелээр хамы – Улуг-Хем кожууннуң Арыг-Үзүү чурттуг Силбий-Хам деп киж. Ол хамны таныыр болгаш, хамнап турганын чеже-даа катап дыңнаан мен. Үнү кедергей чаагай, алганган сөстери тодаргай, чечен-мерген, ханы утка-шынарлыг, кижилерге

өөредиглиг, кичээндиригилг:

Авазының аа сүдү

Аржаандан артык.

Адазының ачызы

Алдындан ажыг.

Курай, курай, оран-таңдым!

Силбий-Хам шынчы, томаанныг, бөдүүн, ооң бүгү чүткүлү арат-чонга, аныяк-өскенге дузалаарынче улганган боорга, Доора-Соржу биле Дарган-Кумзат ону хүндүлээр болганын билген мен.

Тос кыстыг Доора-Соржунуң өг-бүлелин оол үрен бодарап көрбээн чүведир. Ынчангаш ол башкының кадайы, буянныг ие дөрт оолду төрөлдөрдөндө, чоок кижилеринден азырап, доруктуруп, төлөтүг кижилер кылдыр кижизидип, ол үениң амыдыралының делгем оруунче кириген. Оларның азыранды оолдарының бирээзи — Мижит-Доржу. Кырган-ачамның, авамның адазы Сайын-Хөө Монгуштуң кады төрөөн дүңмазы-дыр.

Мижит-Доржунуң оглу Николай Доржувич Суваң-оол дээди эртемни чедип алгаш, барык бүгү назынында Эрзин кожуунга башкылап чораан. Уругларының, оолдарының хүндүткелдиг адазы, хөй дакпыр кырган-ачазы. Ооң уругларының иези, каш дакпыр кырган-авазы, кедергей томаанныг, угаан-сарыылдыг, чонунга, эш-өөрүнге звилең-ээлдек Мария Шагдыровна Суваң-оол — Эрзин кожуунда эң-не уран-шевер даараныкчы болган кайгамчык киж. Ол — эңмежок шаңнал-макталдарның эдилекчизи. Мария Шагдыр-ооловна моол дылды бичиизинден эгелээш хостуг билер

болганда, аныяанда кызыгаар хелемечилеп турган.

Доора-Соржу башкының азы база бир оглу — Чолдак-Хели. Ол база-ла хүндүткелдиг, төлө ада чораан. Башкының оолдары рээзи Хилик кажан-даа өг-бүл чонунга хүндүткелдиг, аалдар чурттап турган. Азыранды хө Кенден Ада-чурттуң Улуг да чылдарында Тываның арат люстуг шеринге албан эрткир командиринге чедир депшиг офицер болган. Дараазында Чаа-Хөл кожууннуң шериг даргазына ажилдап турду.

Чаа-Хөлде Ак-Туругнуң, Кызыл-оол шанаа эң-не хүндүткелдеринин бирээзи Кумзат Ян Монгушту чүге Дарган-Кумзат Херек кырында ол кажан-нып, дарганнап көрбээн. Дар сөстүң утказы чүл дээрге, "хө хүндүлүг" дээн. Кажан улуг б дар азы Кегээн дагаан өйде номчуур, йөрээл кылып, анаа хостуг лама.

Дарган-Кумзаттың улуг олу Хелин, ортун оглун Үнү-Чок деп Дарган-Кумзат кырган-ачам мо дылдарны, эрги моол болгаш үжүк-бижиттерни тергип эки чораан деп бо чүүлүмнүң эге демдеглээн мен. Ынчаарга ол б тоолдарын кедергей сонургаар ылаңгыя "Элчиген-Хаан" деп дыңнаарына ынак мен.

Алексей

«АРЫГ СУГЛУГ ТАМИРНИ» ОЧУЛДУРУКЧУЗУ

Тыва очулдурукчуларның бирээзи Кыргыс Тадаевич Аракчаа декабрь 15-те 100 харлаан. Бо тергип төөгүчү-очулдурукчу 2002 чылда «Эг-лип келбес оранче» аъттаныпкан. Ховар очулдурукчу эртемденниң дугайында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунуң эртемденнери эрткен неделяда конференцияны эрттирген.

Национал музейниң дерилге залында Кыргыс Аракчааның ном-дептерин, чурук-хөрүүн делгей салып каан. Ооң допчу намдарын эртем ажилдакчызы Василий Салчак чыылганнарга таныштырган.

Кыргыс Тадаевич Аракчаа 1915 чылдың 12 айның 15 чаа-зында Таңды-Тывазының Салчак кожууннуң Кыргыс сумузу, амгы Эрзин кожууннуң Эрзин хем унунда Дугандының Беш-Кара-Дыт деп черге төрүттүнген. Кыргыс Тадаевич сактышкынында: «...Эрзинниң Кыргыс хүрээзинге алды чыл ажыр төвүт дыл, таңгыт бижи өөрөнгеним ол» деп бижээн Василий Салчак тода тайылбырлады. Ооң соонда ачазы оглун хүрээге өөренирин чөлшээрвейин барган. Ол чылдарның дүшкүрлүг байдалын билер алгаш, ынатпаан. Орус дылга өөренир сен дээш, база соксаткан. Хүндү-Даа-Лама деп кижиден моол бижи өөренип алганын сактышкынында кириген. Оон ыңай Кыргыс Аракчааның ажил-ишчи намдарының эрткен оруун допчулаарга мындыг.

Эң-не баштай төрөөн чери Эрзин-Теске садыгылап ажилдаан соонда, Ойрат-Турага (Амгы Даг-Алтай) көдээ ажил-агый техникумунга өөренип алгаш, Таңдыга, Чаа-Хөлге мал эмчилеп, Тере-Хөл кожууннуң даргазына ажилдап чораан. Ол улус ажил-агыйының аңгы-аңгы адырларына ханы эртем-билигилерин, арга-дуржулганын, бүгү күжүнүң үлүг-хуузу кирип чораанындан аңгыда, чечен чогаал очулгазына кайгамчык салым-чаяаннын көргүскен.

Чечен чогаалды эге баштай сонургай бергениниң дугайында ол мынчаар: «...Ойрат-Турага өөренип тургаш, бир орус ном номчаан мен. Ортулукка турган ашак кым ийик... Ийе, ол «Робинзон Крузон» дугайында номну номчааш, амданын апкан мен. Оон Тывага кээп, Таңдыга мал эмчилей бергеш, тускай эртемимниң аайы-биле баштай көдээ ажил-агыйың «Мыйыстыг бода мал» деп номун очулдурган мен. Дараазында чечен чогаалды кедергей сонургаар болгаш, орус, моол дылдардан тыва дылче очулдуруксаар болу берген мен...» деп сактышкынында бижээн. Ооң очулгазы-биле Любков Космодемьянскаяның «Зоя биле Шура дугайында тоожу» (Кызыл, 1955), кыдат чогаалчы Хуа Шаньның «Дагаа чүглүг бижи» (Кызыл, 1956), сураглыг моол чогаалчылар Лодогийн Тудевтин «Соңгу чүктүң сылдызынче» деп Сухэ-Батор дугайында тоожу-

зун (Кызыл, 1976), Чадравалын Лодойдамбаның «Арыг суглуг Тамир» (Кызыл, 1976) болгаш Шагдаржавын Нацагдоржун «Шил-Даш көрүнчүк» (Кызыл, 1993) деп номнарын, Төл Азияның улус-чоннарының амыдырал-чуртталгазы, сагыш-сеткили, уран бодалы сиңиккен чогаалдарны тыва номчукчуга Кыргыс Аракчаа сонургаткан.

Оон ыңай кижиниң үре-салгалының дугайында медээлерни база бижээн. Чижээ, ачазы, кырган-ачазы, элинче, холуңца, элин, холуң, холбугу деп мындыг чеди үе-чада бар деп тайылбырлаан. Бистиң чугаавыс-биле, ачам, кырган-ачам, кырган-ачамның ачазы... дээш чоруй баар сөстөривис ол. Үстүндө сөстөривис ол кожаларын чурттап чораан моол-тыва кожаларында дыңнаан. Ооң дугайында база сактышкынында бижи каан. Амгы үеде бо сөстөривис Моолдун Сенгел болгаш Хомду тывалары амга чедир чугаазында ажыглап чоруурун, аас чогаал чыыр экспедицияга чорааш, дыңнап, бижи эккелгенин Василий Салчак илеткелинге демдегледип. Ук-төөгүнү улам ханыладыр шинчилээр ажилды ам-даа уламчылаар сорулгалына база ол немеп кагды. Ооң соонда өске-даа эртем ажилдакчылары боттарының ажылының угланышкынының аайы-биле Кыргыс Аракчааның дугайында сактышкынарны чугаалаан.

Анисья ТЮЛЮШ.

ХООЧУННАР БАЖЫҢЫНДА

Хайыраканның хоочуннар болгаш инвалидтер интернадының директоруна Вера Васильевна Дамбий ажилдаанындан бээр 10 ай чедер берген.

"Дагаа чуургазын күзүн санаар" деп бурун улустуң чугаазы бар болгай. Ол үе дургузунда интернаттың капитал септелгезин өй-шаанда доозуп, ооң девискээринде чечек тарыыр, дыштаныр черлерни, херимни долгандыр будуп, аңаа амыдырал-чурттаарына бүгү-ле таарымчалыг байдалды тургускан. Коридордан эгелээш, чурттап турар өрээлдеривис чылыг, чырык. Камгалакчыларның ажилдаар эрттирилге пунктузун тургусканы-биле, корпустуң иштики-даштыкы чуруму эки талаже өскерилген.

Чаа туттунган чунар-бажың бустанырына дыка эптиг. Бир эвес суурга чырык өже бээр болза, изиг аш-чемивис черле үзүлбес. Кухнявыс печкалыг, от салыр ыяш четчир.

Байырлалдар болгаш дыштаныр хүннерде Тываның алдарлыг артистери сыгыт-хөөмейин база кожууннуң өөреникчилери солун концерт, оюн-тоглаазын бараалгадып, белек-селээн сунуп, бистерни, хоочуннарны, утпайн, сагыш салып турары дыка өөрүнчүгдүр. Ол ышкаш, республикага интернадывыстың адын камгалап, аңгы-аңгы мөөрейлер,

делгелгелерге кирип, макталдыг черлерни а вис. Бистерге, сарыг ша чүдүкчүлериңе, дире Тываның ыдыктыг чер бирээзи — Үстүү-Хүрээ рип, онзагай белекти уттундурбас.

Интернаттың арга-галыг поварлары ам хоолулуг аш-чем-биле катап чемгерип, сезон а ле идик-хеп-биле хандар. Чоокта чаа социалдакчылар 6 колясканы эптеп кылгаш, эр, хө инвалидтерге үлээн. Үевисте шыдыраа, домино хевирлеринге маргылдааларны удаа эрттирип турар бис.

Ниитизи-биле байвыс мындыг. Чедер, айтырыглар база байын канчаар. Ынчан интернаттың директ билдиги удуртулгаз ону баш удур, ажилчы биле шиитпирлеп ка Интернадывыстың ах га бердинген колле хүндүлээр бис.

Республиканың-даа жууннуң-даа казак-чазынга бистиң-биле ужу деткимче көргүзүп тура сеткиливистиң ханыз өөрүп четтиргенивисти дип тур бис.

Бин-оол БАЗЫР

Хайыракан су

РОССИЙЖИ НИИТИЛЕЛГЕ БАРААН БОЛУУЛ!

Чыл санында январь 13-те идегеп эрттирип турарывыс ссияның парлагга хүнү — профессионал байырлалывыстың дүүзүндө хоочун журналист нов ЧИГДЕН Тываның Журналистер эвилелиниң (ТЖЭ) огазы Эльвира ЛИФАНОВАГА урашкан.

— Эльвира Сергеевна, журналистер мөөрейи-2015» журналистер — ниитилел банында» деп кыйгы-биле тип турар болгай. Бо чылын кыдыг-кандыг чедишкinner-г профессионал байырлал-уткуп турар силер?

— Эң кол чедишкinner-г (Э эрткен чылын «Чонар-даш-демир-үжүк-2015» мөөрейи ттиреринге регионалдыг джеттен субсидия алган. Ол реңгилерниң ачызында видео-ектор, экран дээн ышкаш сникалыг апардывыс. Социал-маларны чырыдарынга ужу-залыг «Журналистер — ниити-палбанында» семинар эртти-вис. Ону «Сибирика» (Крас-ярск край) интернет-порталдың дактору, Россияның Журналис-тер эвилелиниң «Россияның ал-демир-үжүк» хүндүлүг аттың илекчизи Олег Алексеевич хаев ажыткан. «Чонар-даш-демир-үжүк-2015» мөөрейге ирген ажилдарның чижээнге жур-дузалыг болгаш ужу-дуза к журналистика» деп темага ттирген мастер-классы дыка лун болду. Документалдыг

фильмнер үндүрер, синопсис, ан-нотация, автор болгаш режиссер сценарийлери бижиир дугайында кинорежиссер Галина Андреевна Захаренко мөөрейниң киржикчи-леринге чугаалап берген.

Октябрь 5-16 хүннеринде Кызылга журналистичи истелге курстарын эрттирдивис. Ону Москвада Алексей Симоновтуң удуртуп турары Ажык-чарлыг чо-рукту камгалаар фонд Прагадан истекчи-журналистерниң эште-жилге-биле кады удуртуп эрт-тирген. Истекчи журналистерниң школазының кичээлдеринге «Со-вершенно секретно» солунуң редактору турган Галина Сидо-рова, Игорь Корольков, Алек-сей Симонов киришкен. Ооң дыңнакчыларын конкурс езугаар баш удур шилип алган. Ынаар республиканың кол-кол МИЧ-териниң төлээлери кирген.

Эрткен чылын «Үстүү-Хүрээ-2015» фестивалынга пар-лалга төвүн бир дугаар органи-застан. Ооң удуртукчузу Надеж-да Антупьева бызаа дег хойну дөгери, аалчыларын хүндүлээн. Ол бүгү ажилдарга «Шын» солунуң ажилдакчыларының үлүг-хуузу дыка улуг болган. Организаторлар электри чы-рыгы болгаш интернет четки-зинче үнерин хандырган. Крас-ноярскиден Журналистер эви-лели бодунуң сайтызынга «Тыва мынчаар уткуп хүлээп турар!» деп эгелиг чүлдү бижээн.

— Тываның Журналис-

тер эвилелинде кандыг чаа чүүлдер тыптып келгенил, бистиң номчукчуларывыска таныштырып көөр силер бе?

— Тыва журналистиканың төөгүзүндө туруп көрбээн чүүл-дерни боттандырдывыс. 2014 чылдың июльда Тывага «Сибирь — идегелдерниң девискээри» деп регионнар аразының журналисчи шуулганын бир дугаар эрттирген. Республикавыска Россияның Журналистер эвилелиниң дар-газы Всеволод Богданов кээп чораан. 2014 чылдың октябрьда Дагомыска «МИЧ — бүгү Рос-сия» чыышка Тываның музей ажилдакчыларын, уран чүүл мастерлерин, Информатизация болгаш харылзаа яамызының төлээлери, журналистерни ТР-ниң Баштыңы Шолбан Кара-оол баштап алгаш, четкеш, төлөпти-биле таныштырган.

— ТЖЭ-ниң ажил-чору-дулгазының хөй кезии чаа информация технологияла-рын сайзырадырынга бол-гаш социал ужу-дузалыг темаларны чырыдары-че угланган-дыр. Тываның журналистериниң чыл санын-да эртер мөөрейлеринден аңгыда, номчукчуларның, көрүкчүлериң аразынга дел-гелер, мөөрейлер эрттирип турар силер бе?

— Телекөрүкчүлөр, радио-дыңнакчылар болгаш номчук-чулар аразынга мөөрейлерни редакциялар эрттирер ужуруг.

Редакцияларның кылып чоруткан ажилдарының дугайында отчет МИЧ-тер удуртулгазынга херек. А редакцияларның аразынга арга-дуржулга солчулгазының талазы-биле «төгериң столду» эрттирерин ТЖЭ-ниң албан-хүлээлгезинге кирип болур-ла харын. ТЖЭ-ниң уставы езугаар редакцияларның чогадыкчы ажил-чорудулгазынче холгаар-лаар эргевис чок.

— «Чонар-даштан демир-үжүк-2015» мөөрейниң түңнел-дериниң дугайында каш сөстен чугаалаптар силер бе?

— «Центр Азии» солунга үнген: «Салик Христофора Ско-беева» деп он тос чүс чылдың төнчүзүндө Тожуга кээп чурт-тай берген Скобеев дээр ка-зак кижиниң салгалы Надежда Глазкованың дугайында очерк дээш Анастасия Вещикова, журналисчи амыдырал болгаш салым-чол дугайында «Покой нам только снится» деп очериги дээш «Тувинская правда» солун-га 34 чыл ажилдаан, Россияның Журналистер эвилелиниң хоочу-ну Лариса Кенин-Лопсан шылга-рап үнген.

— Бо мөөрейниң эрткен чылдарда мөөрейлерден ыл-галы чүл?

— Мөөрей чүгле республи-ка иштиниң эвес, а регионнар аразыны болган. Мөөрейниң киржикчилери Анастасия Веще-викова Железногорскиде, Вита-лий Кузнецов Новосибирскиде

ажылдап, чурттап турарлар. Оон аңгыда, мөөрей ийи чадага эрткен. Жюри бодунуң демдекте-рин салырга, киржикчилер база боттарының үнелелдерин берген. Ол ийи демдектерниң түнүндө тиилекчилерни тодараттывыс.

— Бо чылгы мөөрейге ты-ва дылда бижип чоруур жур-налистер материалдарын орус дылга кириер дээн болгай. Ол негелде ТЖЭ иштинге аң-гылаашкынга чедирер эвес бе?

— Мөөрейге киржири эки тураның херээ болгай. Мөө-рейлерге өзүлдеже чүткүлдүг кижилер киржип турар. 2013 чылда мөөрейге тыва дылдыг солуннарның материалдарын мөөрейге орус дылче очулдурга-ш кириер деп негелде салыры-выска, Ю.Дарбаа, Л.Иргит, Д.Сарыглар, А.Серен, Р.Тас-оол, А.Чымба, А.Шойгу жюриге турган. Азы ийи дылдыг кижилер түңнээш, материалдарның шынарының кудузу кандыг дылда бижип турарында эвес, а канчаар бижип турарында деп түңнээш. Хамык ужурунда. 2016 чылда Президентиниң грантызынче чагылар кириер үе келген, олче кичээнге ийи углаар херек.

— Силерге солун болгаш тодаргай харыяларыңар дээш четтирдим. Профессионал байырлалывыс таварыштыр Силерге болгаш Тываның жур-налистеринге байыр чедирип, демир-үжүк чылгыр болзун деп йөрээп каайн!

«Даң хаяазында амыдыралдың ымы» деп Александр Сүүр-оолович дарның тоожузу улуг сонургал-ле номчааш, бодалдарымны илере-кседим. Дыка-ла номчуштуг-дур. Чо-алчы номну ачазы, ТР-ниң Арзылаң иези, ТР-ниң ордениниң болгаш дыка й шаңналдар, хүндүлүг аттарның илекчизи, спорт болгаш өөредилге ырының көскү ажилдакчызы чо-ан Сүүр-оол Хүргүлекович Ондарга раскааткан.

Алдарлыг мөге башкының бедик мөзү-дүштүүн, мөге-шыыраан, аваангырын, ылгырын, чөпшүл, биче сеткилдин чол-алда кончуг билдиги бижээн. Ада-иези ймер оглун эрзиг, туруштуг, сагылга-чу-мнуг кылдыр кижизиткен, эки орукче, диктерже углааны ол. 1949 чылда 7-и ассты дооскан эки өөредилгелиг оол-р-кыстарны Сүт-Хөл кожуун чагыргазы, редилге килдизи чыгаш, кожуунуң муларда школаларынче башкылап ылдаары-биле чоруткан. 17-ле харлыг үр-оол бирги ажилчы базымны кылы-биле Манчүрекче аъттаныпкан.

Сүт-Хөлдүң Биче-Хөлчүк чайлаандан ызы Херел-оолга үдеттирип алгаш, чектиг, Хөлчүктүгүл суггур хаттыг, ыс, кызаңнаашкын, диңмирээшкinner-де дының кара маңы-биле шаап чоруп-ган. Бир кызаш дээр аразында, мур-нга бичии оол ушкарып алгаш чораан-жактың оглун Сүүр-оол карак чивеш азында адыра соккаш, кара маң-биле ушталдырып чорупкаш, чаш оолдуң ы-тынын чаңныктан камгалап алыры йгамчык! Анаа бир эзир-ле! А ашак өкүй ады-биле чаңныкка соктуруп-ар. Кадыр-берт, арт-сын, арга-дашты-тип чорааш, Манчүректин Хайырлыг-ыт-Аксында бичежеш школага баштайгы шы ажылын эгелээр.

Ол үеде школа директору Дадар-оол кааевич, суму даргазы Хуна Ооржак, чы, бызаанчы Санаа Монгуш «Мөмей-лак», «Мөмей кадай» Деспи башкының а-иези, сыгытчы Маржымал, эртемден-шкы Дарыма Киш-Чалаевич, Дандар

дарга, башкылар Москва чурттуг Сафин, Конгаржап, Деге, Дудак, Бууд-Баштыг, Деспи, Көк-кыс, Кертиней база ажилчын-нары, мөгелер: Семис-оол, Дарыжык, Да-пыл, Кара-кат, Кавыш-оол, Киров Хомуш-ку, Сергештей, Шалыыр-Доржу, Сундуй-оол, Өлзей-оол дээш, өскелерниң дугайында номчуурга, ол үеже эглип келген ышкаш солун.

Мен хүрештин улуг аарыкчызы мен. Хүрештин арга-хоргаларын, аян-ишин, башты эки ажилдадырын бо номдан би-лип алдым. Сүт-Хөлдүң алдарлыг оглу мөге Дарыжык аныяк оолдарны хүрешке өөредип турганы халас барбаан. Ооң өөреникчилеринден Сүүр-оол ол үеде Сүт-Хөлге бир дугаар шүүп каан, база өске-даа мөгелер билдинип үнүп эгелээн.

Сүүр-оол башкы билиин улам бедидип, курстарга хөй өөренип, дуржулга киргеш, депшиттирип, Хөр-Тайга, Кызыл-Тайга, Кара-Чыраа, Суг-Аксы, Алдан-Маадыр, Ак-Дуруг, Шагаан-Арыг школаларында директорлап, улуг арга-дуржулганы өзүп олар салгалдарга дамчыдып чорааны онза. Күш-культураны сайзырадыр дээш, кончуг аныяанда Кызылче сургакчылааш, бараан-сараан чегей үеде аргастанып-хоргастанып тыпкаш 5-6 хире хаак, хол, бут бөмбүктерин, хоккейлээринге херек чүүлдерни чүктөп чорааш, Суг-Аксы шко-лазынга эккеп, күш-культураны, хүрешти канчаар бедик деңгелге көдүрүп эккелген-нин чүгле номчааш, кижип бирир.

Кончуг шыырак мөгелер-биле хүрежип чорааны суг дыка солун. Араазай Комбу-ну, Семис-оолду Наадымга октааш, шүүп каарга, шаңналы узун чөңниг хөйлең болган. Оон бир Наадымга шүүп каарга, С.Тока дарга хол шагы берген. Ол хире улуг даргадан ыңдыг шаңнал алырга, карак чажы бүлдеш дивес аргажок. Ол

үеде шүүлген мөгелерге шаңналдар: хөйлеңнер, торгу пөстер, шак, дуран, боо... Ам бо шагда машина...

Деспи Санааевна Кызыл школазынга өөрөнгөн, орустаары шыырак, бодунуң үезиниң сайзыраңгай кижизи турган. Би-чежек, чиик, сергек, боду-даа, чаңы-даа чараш башкының удурткан класстары ке-зээде тилекчи, боду эжи Көк-кыс башкы-биле эң шыырак башкылар санынче кирип турганнар. Деспиниң «Мөмей ава-ачазы» уруунга таныжын эккеп таныштырырын дилээн. Сүүр-оол күдээлп чеде бээрге, аалга улус аныяк күдээниң узун, улуг-шыы-раан, аптара дег хөрээн кайгап ханмаан.

Ол үеде республикага непертээн спорттуң барык шупту хевирлеринге Сүүр-оол мурнуку одуругда турган. Бир катап даайы, алдарлыг мөге Семис-оол Сарыглар: «Ам сээң кырыңче үнүп, сени октаар кижип Тывада чок-тур, чээн. Хем-чикте тулган мөге тывылган-дыр. Мээң аалымга чедип кел, сени аңгы хүндүлээр мен» — дээн. Ол улуг хүндүткел. «Иж-планета» мотоциклге кадайы-биле ушка-жып алгаш, шапкын хемни кежи чадааш, мотоциклин база кадайын чүктөп кежи-рип чорааш, аңаа четкен. Ындыг күчүтен каа турганыл?

Малчыннар наадымынга киржир дээш, Сүүр-оол акызы Седен-оол-биле паркта хүреш стадионунче кел чыдырда, элээн ыракта теректер аразында 5 оол: «Сүүр-оол, бээр келем» — деп кыйгырган. Кандыг-даа багай сеткил бодавайн, оолдарга чеде бээрге, бирээзи кырлаң ыяш-биле бажынче каккан, бир оол бижек-биле иш-тинче, бир оол бижек-биле чарын кырынче шашкаш, оң холунуң улуг шыңганын өде шашкаш, доора шелипкеш, бижээн хемче октапкан. Ыракта манап турган акызы эскерип кааш, дескен оолду сыр маң-биле

Номга үнелел

МӨГЕ, БАШКЫ БОЛГАШ
ҮЛЕГЕРЛИГ АДА

четкеш, тудуп алган. Хүреш стадионунга «аарыкчыларыңа» «Сүүр-оол бижектет-кен, Сүүр-оол өлгөн» деп сөстөр дыргын-тарай берген. Реанимация салбырынга 3 хонук медресел чок чыткан мөгениң амы-тынын эмчилер, оларның аразында Сүт-Хөлдүң кол эмчизи чораан Сизых Васильевич алган. Деспи Санааевна, чаңныктан камгалап каан оглу Тун-оол 3 хондур эмнелге чанындан ыраваан.

1965 чылдың июль 25. Наадым. Ста-дионда: «Ой, Сүүр-оол мөгевис көстүп тур, экизин але. Өршээ хайыракан, өлгөн дишпедилер бе, дириг шежил. Ам ол шүүп шыдава, кадыкшылы баксыраан диве-диве» — дээрлери-даа бар, «Сүүр-оол дөмей шүглүр» — дээрлери-даа бар. Холу чеже-даа саргып турар болза, Сүүр-оол бо удаада шүүлген.

Шүүлген мөге алдарлыг малчын Лопсанчап Ооржак каастап каан кончуг шыырак аъдын боду эккеп тудускан. Сүүр-оол мунупкаш, стадионну бир дол-гандыр шаварга, чон «Ам база» дээрге, база долганган. Оон бир дарга: «Ол аът шаңнал аъды эвес-тир. Шүүлген кижип үжүрлөшкен кижиниң шаңналын алып, оон ыңай улажып чоруй баар. Чол кончуг алгыржыр силер. Үжүрлөшкен мөге Ми-хаил Сундуй-оол шаңналың бо шүүлген мөге бер» — деп турган. «Аарыкчылар» човааны-даа, хомудааны-даа аажок чоруп турган. Ол-ла дарга: «Шаңналче кирген мөгелер даарта Шуурмакка кино тырттыра-рынга киржир. 10 шакта чыгыр» — дээрге, Сүүр-оол мөге хомудалдан хөрээ муңгаш чаныпкан.

«Ачаңны улус «Башкы» деп кончуг хүндүлээр. Ачаң ышкаш бойдустан чаят-тыңган башкылар ховар» — деп, Дудак Хунаевич Ооржак авторга чугаалаан. Тоо-жуну номчуп оларга, Деспи биле Сүүр-оол Ондарлар Тываның чонунуң башкылары дээрзи билдинип келир. «Чоннуң башкы-зы» атты иелээ алып ужуруг турган.

Раиса ХОВАЛЫГ (Монгуш),
хоочун эмчи, шүлүкчү.

РЕШЕНИЕ КОНСТИТУЦИОННОГО СУДА РЕСПУБЛИКИ ТЫВА

О назначении дела к слушанию в заседании Конституционного суда
Республики Тыва

04 января 2016 г. № 1-Р г. Кызыл

В соответствии со статьей 46 Конституционного закона Республики Тыва от 04.01.2003 года №1300-ВХ-1 «О Конституционном суде Республики Тыва», Конституционный суд Республики Тыва РЕШИЛ:

1. Слушание дела по запросу Главы – Председателя Правительства Республики Тыва о толковании части 1 статьи 80 Конституции Республики Тыва, а именно обнаружившейся неопределенности в понимании данного конституционного положения в части наличия права у Министерства земельных и имущественных отношений Республики Тыва, в соответствии с переданными ему полномочиями, самостоятельно принимать решения по ликвида-

ции государственных унитарных предприятий Республики Тыва, без вынесения отдельного решения Правительством Республики Тыва, назначить на 10 часов 00 минут 04 февраля 2016 года в помещении Конституционного суда Республики Тыва по адресу: г. Кызыл, ул. Калинина, д. №11.

2. Направить настоящее решение для опубликования в республиканских газетах «Тувинская правда», «Шын».

3. Настоящее решение вступает в силу с момента принятия.

Председатель А.П. Саая.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тожу кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнүнүн
хүлээлгезинден хостаарының дугайында

2016 чылдың январь 11 № 124/580-6 Кызыл хоорай

Тожу кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүннери Айлана Владимировна Кол болгаш Алексей Васильевич Тамдын-оолдун билдириишкннерин сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргелигин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хойлуунун 29 чүүлүнүн 6 пунктунун дүшүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Кол Айлана Владимировнаны, 1982 чылда төрүттүнгөн, Тожу кожууннун девискээр соңгулда

комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

2. Тамдын-оол Алексей Васильевичини, 1957 чылда төрүттүнгөн, Тожу кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү хүлээлгезинден хостаар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. Ондар

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. Самбала.

ДЫҢНАДЫГ

Тожу кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүннери бүрүн эргелеринин хуусаа бетинде доозулганы-биле Россияның Күрүнэ Думазына депутаттар мандаттарының хуваалдазынга кириштирген кандидаттар даңзызын депшиткен политиктиг партияларга, Тыва Республиканың Дээди Хуралына (парламентизинге), хей-ниити каттыжышкынарарына, Тожу кожууннун Төлээлекчилер хуралына, ажылдап, албан хаап, өөренип, чурттап турар черинин айы-биле соңгукчуларга Тожу кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының составының

(бадылаар эргелиг үш кежигүн) кезиин четчелеп тургузарының талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээнинин дугайында Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур.

Тожу кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының составына саналдарны бо дыңнадыгны парлаан хүнден он хонуктун дургузунда дараазында адреске кирип болур: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы (каб. 210, тел. (39422) 2-10-09).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

«Алдын кажык»

Тыва чоннун хей хевирлер-лиг нептеренгей оюну — кажык. Кажык-биле ойнаар чорук тыва, хакас, алтай чоннарның бурун өгбелеринин, оларның ажы-төлүнүн ойнап чораан оюну дээрзин эртем ажылдакчыларының шинчилел материалдарындан номчуп, чонувустан дыңнап чоруур бис.

Өгбелерден дамчып келген кажык оюну бо шагның бичии уругларының, аныктарының аразында элээн нептеренгей сайзырап орары илдең. Ол чүл дээрге, өгбүлениң, өөредилге-кижизидилге болгаш культура адырларының чоннун культуразын салгалдарга өөредип чоруунун эки түңнелидир.

2015 чылдың декабрь 16-да Хандагайты суурга культура ажылдакчыларының аразына республика чергелиг «Алдын ка-

жык» мөөрейи болуп эрткен. Аңаа шупту дөрт Культура бажыңының 28 ажылдакчылары идепкейлиг киришкен.

Мөөрейниң өске хемчеглерден ылгалы — оюннун түңнел кезээн кажыктар саны-биле үндүрери. Ук хемчегге чүгле кажык оюну эвес, тыва улустун чаңчылдарының болгаш ужурларының дугайында айтырылгар хей болган.

Культура ажылдакчылары сцена кырынга боттарының оюн-тоглаазы, ыры-шоору, чидиг-угааны-биле мөөрейлешкен.

Езулуг бурун тыва көшкүн чоннун өгге чурттап чораан амыдыралын Саглы сумузунун Борбаанды Маадыр-оол аттыг көдээ Культура бажыңының ажылдакчылары бир тускай ойнап күүсеткен. Оон ыңай онзагай ыры-шоорлуг, чөлөр-ойлуг, чечен-сөстөр-биле амгы үеге таарыштыр тургускан оюн-

тоглааны Хандагайты сумузунун Геннадий Тумат аттыг Культура бажыңының ажылдакчылары онзагай чуруп көргүскөн. Улусчу чаңчылдарга Солчур сумузунун Алексей Тугур-оол аттыг Культура бажыңының ажылдакчылары тергидизин. Дус-Даг сумузунун Санчы Кызыл-оол аттыг Культура бажыңының ажылдакчылары төвек төверинге болгаш кажык-биле аът чарыштырарына тирилген.

Мөөрейниң түңнелинде кажыктарының саны-биле Хандагайтының Геннадий Тумат аттыг Культура төвүнүн ажылдакчылары тиилекчи болуп ылгалып үнгөш, Чадаана хоорайга болуп эртер зона чергелиг мөөрейге киржир эргени чаалап алганнар.

Арина ТУМАТ,
Өвүр кожууннун культура эргелелиниң методизи.

Байыр чедиришкинне

Бистиң эргим, ынак ачавыс Дегут Монгушевич бо чылдың январьда 70 харлаан. Юбилейин тавары байырывысты чедирдивис.

Ачавыс Чаа-Хөлге «Найырал» совхозтун мехшугумунга аңгы-аңгы албан-дужаалга 24 чыл дү ажилдаан.

1993 чылда катап тургустунган Чаа-Хөл кожуун килдизинин эргелекчизинче шилчиттиргеш, 18 чыл эртем-төөгүге ажык-дузалыг архив фондуларын эмгекке хей үлүүн кирип, Росархив эргелелинин бижии болгаш «Тыва Республиканың архивинин ажылдакчызы» атка төлөптиг болган.

Ачавыс — 30 чыл иштинде солун-сеткүүлдерни мал бижикчизи, Республика деңгелдиг 2010 чылда «Лелгем» акция, 2011 чылда «Тываның 9 эртинези» тө база 2014 чылда «Шын» солуннун чарлааны «Төрэ төөгү берем» мөөрейлеринин шаңналдарының эд Шүлүктеринин чыындылары үш номну чырыкче үндүргөн.

Үш уругларының, ийи оолдарының база хей уйнуктарының төлөптиг адазы, кырган-ачазы. Бисидип, эртем-билиг доостуруп, өглөп-баштап каан курлак чедир мөгейип, быжыг кадыкшылды, хей-аътт хей чогаалдарны бижип, бистиң аравыска үр-ле чү күзеп йөрээдивис.

Өөнүн ишти, ажы-төлү, уйнуктары.

Чаа-Хөлдүн Шанчыда малчын ада-иевис Н. Ховалыгович, Раиса Монгушевна НОРБУЛАРГА лааны-биле байыр чедиришкени.

Амыдырал бергезинге торулбайн,
Алдан харлаан ававыска, ачавыска
Чырык черге чаяттыг хуну-биле
Чалбырааш дег изиг байыр сөңнеп тур бис
Ийи огу, кыстарыга үлегерлиг,
Идегелдиг, бүзүрелдиг ада-ием
Дөрт кызы, оолдарын углап-баштап,
Төлөптиглер чедирип каан, эргимнери

Сарбашкынныг Чаа чылда буян болуп,
Салгалдары улам өзүп арбыдазын!
Сактып бодаан күзелдери күүсеттинип,
Сайзырап-ла турар болзун, күзелим ол!

Малчын улус, магаданчыг каас-шиник,
Малдың бажы өзүген-не болур болзун
Магаданчыг 60 харлаан байырлалда
Мага хандыр, чазык, чараш дыштанзы

Улуг-бичии чонувуска хүндүткелдиг
Угаадыгыг чагы-сөзү уттундурбас,
Угаангырлар, кежик-чолдуг авам, ачам
Узун назын назылазын, курай-курай!

Алдан харлаан авам, ачам ам бо хүндү
Аас-кежик чайынналчак сылдыстары
Ажы-төлдүн аразына омак-сергек,
Ам-даа хей чыл чурттазын деп күзедив

Хеймер уруу, күдээзи, уйнуктары

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию Каа-Хемского района поступило от главы крестьянского фермерского хозяйства Х. Ролана Хеймер-ооловича о предоставлении земельного участка на праве аренды из земель сельскохозяйственного назначения, с общей площадью 3000000 кв.м. (п. ориентировочная, уточняется по материалам межрасположенного по адресу (имеющего адресные ориентир) Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Усть-Бурен, м. Большой Ажык (Чайлар) с разрешенным использованием ведения крестьянского (фермерского) хозяйства.

В рамках действующего законодательства в течение 5 дней со дня опубликования данной информации администрация Каа-Хемского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Управляющая делами администрации
Г.А.Куулар.

Ветеранское удостоверение на имя Сарыгланмаа Когерешовны считать недействительным.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКУЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, секретарь — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хей-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 4588. Номери парлаалга дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 3010181050000000 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммунал адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикасы-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүтүрүп берди.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакторлук-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа ачы-аңгылар дээш авторлар боттары харылаар.